

9. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 422 с.

10. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / Ф.Ф. Бутинець. – вид. друге, доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2000. – 637 с.

Аннотація. Разработаны подходы к организации информационно-аналитических факторов - потоков, направленных на совершенствование системы экономической безопасности субъектов хозяйствования в процессе управления затратами.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, информационно-аналитические потоки, управление затратами.

Annotation. Approaches were developed of information-analytical factors - flow aimed at improving economic security entities in the process of cost management.

Keywords: economic security of the company, information-analytical flow, cost management.

*Рецензент д.е.н., професор ХНЕУ Пулипенко А.А.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Полякова О.М.*

УДК 330.01

СИНЕРГЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Остапчук Д.О., аспірант (НІСД)

Досліджується синергетичні аспекти забезпечення економічної безпеки держави. Обґрунтовується доцільність використання синергетичної теорії при формуванні системи економічної безпеки, необхідність подальшої розробки синергетичних механізмів забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, синергетика, синергетична економіка.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття позначився нерівноважною, незворотною, нелінійною, невизначеною поведінкою економічних систем, які є за своїм характером синергетичними – такими, що постійно трансформуються, причому не лише еволюційно, але й революційно, стрибками, каскадами стрибків.

Зростаючі процеси глобалізації світової економічної системи створюють нові виклики економічній безпеці та потребують адекватного розуміння природи тих глибоких змін, які найбільш рельєфно виявилися на початку ХХІ ст. Проблема економічної безпеки набула особливої актуальності в умовах транзитивної економіки України. В першу чергу це зумовлено численними негативними наслідками, які проявили себе в дезінтеграції виробничих структур, згортанні внутрішнього ринку, дисбалансами в регіональному розвитку, втратою конкурентоспроможності національними виробниками та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблеми економічної безпеки держави підтверджується численними публікаціями вітчизняних і зарубіжних науковців. У вітчизняному науковому просторі питання економічної безпеки активно досліджуються такими науковцями, як З.С.

Варналій, В.М. Гейц, Я.А. Жаліло, А.І. Сухоруков та ін. [1] Загальновідомі праці російських вчених Л. Абалкіна, В. Загашвілі, Д. Львова, В. Сенчагова та ін. [2,5] В працях науковців теорія економічної безпеки формується з огляду на трансформаційні умови розвитку економічних систем, визначаються орієнтири для прийняття основних соціально-економічних рішень.

Сучасний етап розвитку системи економічної безпеки позначений необхідністю збагачення теорії і методології висновками синергетики – міждисциплінарного напрямку наукових досліджень, в рамках якого вивчаються загальні закономірності відкритих, нерівноважних систем, здатних до самоорганізації.

Актуалізація синергетичних теорій у побудові перспективних моделей економічної безпеки обумовлена невизначеністю розвитку економічних систем, через що посилюються ризики виникнення кризових станів. Ідеї синергетики, які можуть бути використані при вирішенні проблем економічної безпеки, знайшли суттєвий розвиток в працях В.-Б. Занга, Е. Петерса, Р. Євстігнєєва, Л. Євстігнєєвой, А. Мяснікова [6-8].

Метою статті є дослідження синергетичних аспектів забезпечення економічної безпеки держави.

Українська наукова школа визначає економічну безпеку, як сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси; задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам; повністю реалізувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [1].

За Л.І. Абалкіним, економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно та вирішувати соціальні задачі і в якому держава має можливість продукувати та реалізовувати незалежну економічну політику [2].

Відомий спеціаліст у сфері економічної безпеки В. Сенчагов пропонує наступне визначення категорії «економічна безпека»: «економічна безпека держави – це такий стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна направленість політики, достатній оборонний потенціал навіть при негативних умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [3].

Відповідно до Канадської служби безпеки та розвідки (CSIS) економічна безпека – це підтримка умов, за яких забезпечується довготривале зростання продуктивності та фондів віддачі виробництва, що обумовлює високий рівень життя громадян країни; захист та ефективний розвиток бізнес середовища, що сприяє впровадженню інновацій; покращення інвестиційного клімату для залучення зовнішніх та внутрішніх інвестиційних ресурсів; підтримка стійкого економічного росту [4].

Економічна безпека характеризується як стійкість економічної системи перед впливом ендогенних та екзогенних факторів, а стійкість потребує розвитку. Якщо економіка не розвивається, тоді можливість виживання різко скорочується. Тому для більш глибокого розуміння сутності економічної безпеки важливо дослідити її зв'язок з поняттями «розвиток» та «стійкість».

Розвиток – один з компонентів економічної безпеки. Проте не будь-який розвиток відповідає вимогам безпеки. Наприклад, якщо розвиток супроводжується порушенням екологічних норм або розвиток не орієнтований соціально, то високі темпи росту досягаються за рахунок «виробництва заради виробництва» без забезпечення значущих для населення орієнтирів добробуту. У випадку, коли економічний розвиток відсутній, різко погіршується здатність системи протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Стійкість та безпека – найважливіші характеристики економіки як єдиної системи. Дані характеристики не слід протиставляти, кожна з них по-своєму характеризує стан економіки.

Стійкість економіки відображає міцність та надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків всередині системи, здатність витримувати внутрішні та зовнішні впливи. Безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до самозбереження та розвитку в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних та важко прогнозованих факторів [5].

Замість моделі нестійкого розвитку, заснованої на домінуванні економічної ефективності, модель стійкого розвитку орієнтується у своїй системній єдності на реалізацію як мінімум трьох сумісних цілей – на забезпечення економічної ефективності, досягнення соціальної справедливості і відповідність екологічним імперативам, що в сукупності повинно забезпечити синергетичний ефект стійкої безпеки.

Синергетичний ефект в економіці – це результат кооперованої взаємодії елементів економічної системи, що призводить до зміни якісного складу економіки та траєкторії її розвитку, тобто втримання економіки на стійкій траєкторії розвитку, незважаючи на екзогенні шоки та ендогенні флуктуації [6].

Очевидно, що відповідні види безпеки (економічна, соціальна і екологічна) повинні іманентно узгоджуватися із названими вище цілями стійкого розвитку, із яких лише мета забезпечення екологічної безпеки виявляється відносно новою, а дві інші певною мірою вже реалізовувалися.

Синергетичний характер забезпечення безпеки через перехід до стійкого розвитку не виключає протиріч між основними його складовими. Загальне рішення передбачає, що на різних етапах такого переходу на пріоритетне місце буде висуватися якась одна з них. Так, для України у найближчі роки пріоритетне значення має економічна безпека.

Забезпечення безпеки через стійкий розвиток не може розумітися лише як захист життєво важливих інтересів об'єкта безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз. Захист від загроз іманентно включається у стійкий розвиток. Розподіл на «розвиток» і «безпеку» можливе лише в межах існуючої моделі нестійкого розвитку.

Використовуючи методологічний апарат синергетики, стає можливим дослідження випереджаючого характеру забезпечення економічної безпеки.

Самоорганізаційно-випереджаючий характер управління при переході до стійкого розвитку дозволить розв'язати проблеми забезпечення безпеки вже на стадії перетворення потенційних загроз в реальні шляхом попередження цих загроз.

В межах моделі нестійкого розвитку ми маємо справу з реальними загрозами, катастрофами та їх несприятливими наслідками. В рамках нової

моделі, яка поєднує в єдине синергетичне ціле розвиток і безпеку, повинна бути передбачена система попередження і усунення реальних загроз і небезпек, стихійних лих і катастроф. Ставиться питання про реалізацію випереджального забезпечення всіх видів безпеки. Такого роду механізми покликані зумовлювати перехід системи безпеки до стійкого розвитку, який є самоорганізованим і орієнтованим на нові культурно-цивілізаційні цілі.

Стійкість та розвиток потребують динамічного підходу в питанні забезпечення економічної безпеки держави. Це пов'язано з тим, що індикатори економічної безпеки з часом можуть і повинні змінюватись. Саме тому нарізла необхідність досліджувати економічну безпеку, як динамічну систему на методологічних засадах теорії синергетики.

Найбільш поширеною є інтерпретація синергетики як міждисциплінарної науки, яка є основою моделювання як природничих наук, так і гуманітарних процесів.

Синергетика – це теорія саморозвитку дуже великих або складних (складноструктурних) систем

не обов'язково однієї природи, єдність яких продукується постійною внутрішньою або зовнішньою взаємодією системи та середовища [7]. Системі економічної безпеки властивий рух, тому її необхідно розглядати на основі динамічного підходу. Потенціал синергетики уможливило перехід від статичного розуміння економічної безпеки (теорії функціонування) до впровадження динамічного підходу в цій галузі (теорії розвитку). З точки зору синергетики процеси забезпечення економічної безпеки держави мають нелінійну, нерівноважну конфігурацію, сприяють створенню синергетичних ефектів в економіці та нових джерел економічного зростання.

Щоб дослідити структурний аспект економічної безпеки, необхідно ідентифікувати її структурні рівні, які можуть знаходитися під впливом різних загроз. В теорії визначено сім рівнів, які охоплює економічна безпека та які реагують по-різному на загрози: індивід, фірма, регіон, держава, міждержавні відносини, міжнародні відносини, глобальні відносини (рис 1).

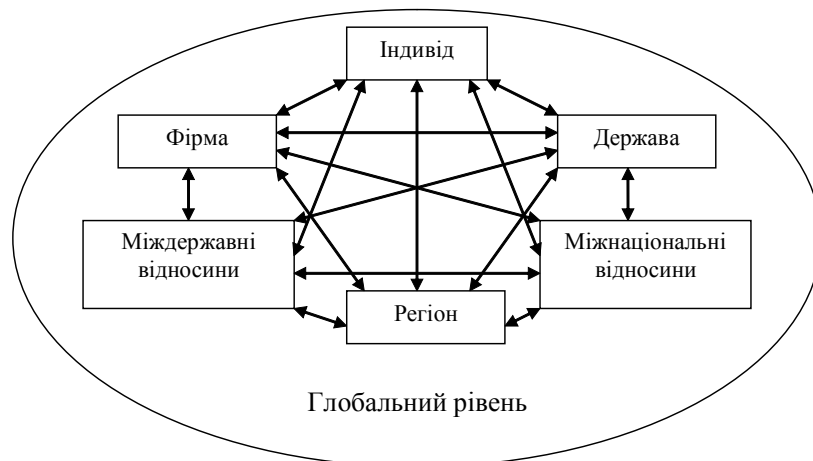

Рис.1. Рівні економічної безпеки

Кожний структурний рівень економічної безпеки знаходиться в нелінійному зв'язку по відношенню до інших рівнів. Зміна основних економічних показників на рівні фірми призведе до змін показників на інших рівнях. Різного роду економічні взаємодії на різних рівнях економічної безпеки можуть вплинути на стабільність системи, що призведе до нестійкості, невизначеності та, відповідно, спровокує виникнення економічних загроз.

У відповідності до вище зазначеного, необхідно розробляти механізми забезпечення економічної безпеки держави, які будуть враховувати нелінійну взаємодію між рівнями економічної

безпеки. Ці механізми повинні базуватися на основах синергетичної економіки. Синергетична економіка має справу з нестійкими нелінійними системами та фокусує увагу на нелінійних явищах в економічній еволюції, таких, як структурні зміни, біфуркації хаос [8].

Глобалізація світової економіки актуалізує такий аспект економічної безпеки, як межі відкритості економіки.

Вирішення даного питання знаходиться в площині захисту національних інтересів в умовах взаємодії, торгівлі, включення держави в міжнародні економічні, фінансові та банківські структури. Ізоляція та замкненість економіки за сучасних умов

комунікацій, формування світового інформаційно-фінансового простору виштовхують державу на узбіччя світового розвитку. З іншого боку, абсолютна відкритість економіки, надмірне заповнення внутрішнього ринку імпортованими товарами та відповідні проблеми розвитку вітчизняного виробника ведуть до деградації національної економіки, викачування ресурсів з країни. Відкритість економіки повинна мати межі і за причиною недосконалості фінансових ринків, їх нестійкості, дестабілізації та різких спадів. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між відкритістю економіки та захистом національних інтересів, щоб забезпечити економічну безпеку.

З точки зору синергетики вирішенням даної проблеми є збереження автономії національного ринку в рамках глобальної світової економіки. Ефективною є також взаємодія внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на економічну систему безпеки держави.

Таким чином, продуктивність синергетичного підходу у вирішенні позначених вище проблем визначається у встановленні балансу між автономністю та залежністю економічної системи, що є необхідною умовою для її самоорганізації та підтримки конкурентноздатності. Синергетична теорія відкриває таку властивість складно організованих структур, як динамічна стійкість. З позицій синергетики, динамічна стійкість складної системи підтримується завдяки розмаїттю елементів, які готують систему до мінливого майбутнього. А саме в таких, швидко змінюваних умовах функціонують сучасні економічні системи.

Висновки. Підвищення надійності системи національної безпеки в економіці повинно реалізовуватися шляхом застосування інструментів, які здатні вчасно відстежити стратегічні негативні виклики, вплинути на них та перешкодити їх переростанню в реальні загрози економіці та суспільству. Враховуючи вище зазначене, забезпечення національних інтересів в глобальному світовому просторі має наступні синергетичні аспекти забезпечення економічної безпеки: єдність стійкості та розвитку, динамічний підхід у визначенні економічної безпеки, структурованість та нелінійний

зв'язок різних рівнів економічної безпеки, автономність національного ринку в межах глобальної світової економіки.

Перспективи подальшого розвитку. Необхідна розробка сучасних синергетичних механізмів виявлення та формування заходів з нейтралізації загроз національній безпеці в економічній сфері, враховуючи, що в сучасних умовах відсутні конструктивні інструменти та механізми забезпечення економічної безпеки держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека: Навч. Посібник / А.І. Сухоруков, С.З. Мошенський, О.М. Петрук. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 384 с.
2. Абалкин Л.И. Логика экономического роста / Л.И. Абалкин - М.: РАН. Ин-т экономики, 2002. - 228 с.
3. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: Производство, финансы, банки / Под ред. В.К. Сенчагова. М.: Финстатинформ, 1998. – 896 с.
4. The Canadian Security intelligence service (CSIS) [електронний ресурс]: http://www.csis-scrs.gc.ca/eng/operat/es2_e.html.
5. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / Институт экономики РАН. - М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. - 128 с.
6. Мясников А.А. Синергетические эффекты в современной экономике: Введение в проблематику / А.А. Мясников – М.: ЛЕНАНД, 2011. – 160 с.
7. Евстигнеев Р.Н. Экономика как синергетическая система / Л.П. Евстигнеева, Р.Н. Евстигнеев – М.: ЛЕНАНД, 2010. – 272 с.
8. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории: Пер. с англ. Островская Н.В. / Под ред. В.В. Лебедева, В.Н. Разжевайкина – М: Мир 1999. – 335 с.

Анотація. Автор досліджує синергетичні аспекти забезпечення економічної безпеки держави. Обґрунтовується доцільність використання синергетичної теорії при формуванні системи економічної безпеки, необхідність подальшої розробки синергетичних механізмів забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, синергетика, синергетична економіка.

Summary. Article is devoted questions of aspects of the theory of synergetic to ensure economic security. It is considered necessity of the synergetic mechanisms of economic security of the state.

Keywords: economic security, synergetic, synergetic economics

Рецензент д.е.н., професор НІСД Сухоруков А.І.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Полякова О.М.